



## چکیده

تعلیم و تربیت افراد جامعه و هدایت آنان به سوی اهداف متعالی، برای پویایی هر جامعه لازم و ضروری است. اگر به تربیت تمامی اشخاص با برنامه ریزی و طراحی درست توجه شود، می توان امید داشت که رشد و تعالی آنان تحقق خواهد یافت. در این مقاله پس از بررسی مسائلی مربوط به تربیت و تربیت دینی و موارد اساسی در اجرای آموزش های مذهبی و آسیب های موجود در نظام آموزشی ایران به ارائه روش های عملی در خصوص تربیت اعتقادات پرداخته می شود.

**کلیدواژه ها:** تعلیم و تربیت، سند تحول بنیادین، تربیت دینی، عوامل مؤثر بر تربیت، راهکارهای بهبود تربیت اعتقادی

افرادی که خود به آن ایمان ندارند نه تنها سبب گسترش این مطالب نمی شود بلکه می تواند اثر سوء و مخالف داشته باشد و میل به این آموزه ها را کاهش دهد.

**۲. تفکر و تعقل:** تفکر است. انسان به عنوان موجودی با قدرت عقل ورزی، امکان مصون ماندن از کجروی در اندیشه را دارد. به همین دلیل، در اسلام تأکید شده است هر کس خرد ندارد دین ندارد. بر این اساس، توجه به عقل گرایی و توسعه خردورزی باید جزو اساسی ترین مقوله های تربیتی باشد.

**۳. کرامت انسانی:** کرامت به معنای بزرگی و بزرگواری است. قرآن کریم تمامی آنچه را در محور تعلیم و تربیت انسان نقش دارند به صفت کرامت ستوده است: «إِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ» (العلق/۳) «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ» (الواقعه/۷۷) «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ» (التکویر/۱۹). از دیدگاه قرآن تمامی انسان ها کرامت ذاتی دارند و بر اساس آن توانایی، بالاتر از سایر موجودات و برتر از آنان اند. در مراحل مختلف تعلیم و تربیت باید به کرامت انسانی توجه شود تا با تقویت روحیه اعتماد به نفس افراد در برابر لغزش های اخلاقی مصونیت یابند و برای اجرای امور تربیتی فضایی مناسب فراهم شود. از جمله مسائل مهم دیگری که باید در اجرای تعلیم و تربیت به آن توجه کرد عزت نفس، محبت، اعتدال، صبر و پایداری، حریت و آزادی و عمل به آموزه ها است. تعلیم و تربیت اعتقادی احاد جامعه کاملاً وابسته

وجود آموخته ها و اعتقادات دینی و داشتن ایمان به معنویات می تواند سبب بهداشت روانی انسان و اعتلای زندگی او شود. از جمله روش هایی که علمای اسلامی برای تعلیم و تربیت پیشنهاد کرده اند می توان به آموزش، دفع افسد به فاسد، عمل به ضد، امر به معروف و نهی از منکر و مشاهده و تفکر اشاره کرد. از میان راهکارهای یاد شده آموزش و امر به معروف و نهی از منکر در سنین اولیه بسیار کاربردی هستند. راهکارهای دیگر، با توجه به نیاز به قدرت تحلیل، برای کودکان مناسب نیستند. برای ایجاد راهکارهای مناسب جهت آموزش اعتقادات دینی باید شاخص های تربیت دینی را مدنظر قرار داد و همواره از آن ها پیروی کرد. از جمله این شاخص ها می توان به موارد زیر اشاره کرد:

**۱. معرفت و بصیرت:** معرفت و بصیرت به معنای آگاهی و درک عمیق در خصوص خود و جهان اطراف است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «کور آن نیست که چشم او نمی بیند بلکه کسی است که بصیرت ندارد». برای تحقق اجرای آموزش معرفت و تحقق بصیرت بخشی به احاد جامعه لازم است تا در وهله نخست مریبان به معرفت و بصیرت در زمینه اهداف، مبانی، اصول، روش ها و مراحل تربیت دینی دست یابند و به محتوای تربیت دینی، اعتقادات، احکام و اخلاق و ارزش ها التزام عملی داشته باشد. در غیر این صورت، بیان مطالب از سوی

به آموزش و پرورش رسمی نیست همان گونه که در طرح تغییر بنیادین نظام آموزش و پرورش آمده است، «دولت اسلامی موظف است شرایط برخورداری از همه حقوق تربیتی را به شیوه مناسب برای عموم شهروندان فراهم آورد». بنابراین، برای رسیدن به اهداف متعالی تعلیم و تربیت اعتقادی لازم است با طراحی و فراهم کردن برنامه‌های اجرایی مناسب با توجه به موقعیت افراد به پرورش نسلی با ایمان و مذهبی پیردازیم. در حال حاضر به علل گوناگون از جمله نبودن نیروی انسانی و مناسب نبودن برنامه‌های درسی و امکانات، دانش‌آموزان نسبت به دروس دینی و آموزش‌های مذهبی احساس

جوان از بسیاری آسیب‌هاست و از او در برابر اعمالی مثل سیگار کشیدن، نوشیدن الکل، برقراری روابط نامشروع و مصرف مواد مخدر محافظت می‌کند.

مذهب و عمل مذهبی در ثبات اجتماعی و زندگی سالم اشخاص نقش اساسی دارد. تربیت دینی نباید با القا و تلقین همراه باشد؛ زیرا ایمان و باور دینی چیزی جز دلدادگی و پیوند قلب با دین نیست.

بر اساس سند تحول بنیادین، برای تبیین مبانی اساسی تربیت در جامعه اسلامی ایران باید بر دیدگاه اسلامی تکیه کنیم و از این رو لازم است حتی الامکان از تعالیم بنیادی و معارف اصیل اسلامی بهره‌مند شویم. با توجه به این اهداف و با در نظر گرفتن تمامی مطالب گفته شده، برای بهبود تربیت اعتقادی و آموزه‌های دینی در جریان تربیت راهکارهای زیر با توجه به محورهای جداگانه نظام تعلیم و تربیت ارائه می‌شود.

## راهکارهای تربیت اعتقادی

سیدروح‌الله حسینی / معاون پرورشی مجتمع امام خمینی (ره)، خشکبیجار

### راهکارهای پیشنهادی در پنج حوزه رویکرد و برنامه‌ریزی، اهداف، محتوا، روش و معلم

#### محور اول: رویکرد و برنامه‌ریزی

۱. با توجه به نقش درهم تنیده سه نهاد خانواده، دولت و تشکل‌های مردمی در امر تربیت دینی؛ باید نظامی جامع، و متناسب با اقتضانات زمانی و مکانی و چالش‌های موجود در کشور، برای ایجاد ارتباط مؤثر، همکاری، هماهنگی بین این سه نهاد ایجاد شود.

۲. تغییر نگرش در برنامه درسی و توجه به تأثیر تمامی دروس در تعلیم و تربیت؛ برای تحقق این موضوع لازم است تا نگرش موجود به حوزه‌های گوناگون آموزش و پرورش تغییر یابد. باید به این امر توجه کرد که آموزش و پرورش نهادی دارای بخش‌های گوناگون اما در هم تنیده است. با محور قرار دادن تعلیم و تربیت دینی در آموزش و پرورش می‌توان به تحقق اهداف پرورش اعتقادی کمک کرد.

۳. توجه به ارتباط و انسجام منطقی و طولی اهداف در مناطق مختلف و طراحی برنامه درسی، به گونه‌ای که سبب تداوم آموزش اعتقادات دینی شود. همچنین توجه به نیازهای گوناگون دانش‌آموزان (نیاز به پیشرفت، نیاز به خود مختاری، نیاز به بازی، نیاز به حمایت) و دقت در جنبه‌های مختلف رشد جسمانی، عقلانی، عاطفی، اجتماعی و معنوی در تدوین عناوین درسی مقاطع مختلف.

دلزدگی می‌کنند. از جمله آسیب‌های موجود در سیستم آموزش اعتقادی کشور می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. اولویت دادن به رشد علمی و افزایش محفوظات به جای تربیت دینی و تقویت حس مذهبی
۲. جدایی موضوعات مختلف از دین و حاشیه‌ای شدن آن
۳. تضاد و دوگانگی در گروه‌های مختلف خانه، مدرسه، جامعه و رسانه
۴. امر و نهی زیاد و سخت‌گیری در القای مسائل
۵. انطباق نداشتن مطالب با ذهن کودک و فراتر بودن آن‌ها از سن او
۶. آشکار و روشن نبودن محتوای تربیت دینی
۷. پرداختن به تربیت دینی بدون ایجاد و تقویت بافت دینی
۸. غفلت از فانتزی و تخیل در ادبیات کودک و بی‌توجهی به نیازها و رغبت‌های او
۹. ناآشنایی بیشتر مربیان با راهکارهای مناسب تربیت اعتقادی.

#### نتیجه‌گیری

دین حقیقتی معنوی و گوهری روحانی است که با دل و جان آدمی سر و کار دارد. اگر تربیت دینی با پذیرش قلبی همراه نشود، رفتار و سلوک دینی عاری از هویت حقیقی دین خواهد بود. با توجه به نقش بسیار مهمی که دین‌داری بر زندگی نوجوانان و جوانان دارد، لزوم توجه بیشتر برای جذب دانش‌آموزان به اعتقادات دینی حس می‌شود. مذهب عامل بازدارنده نوجوان و

۴. توجه به ویژگی‌های شخصیتی، نیازهای شخصی، نوع خانواده و اشخاص و تفاوت‌های فردی در برنامه‌ریزی آموزش اعتقادی و دینی از سوی معلمان. اگر به این ویژگی‌ها توجه نشود، شاهد نزول بازده آموزشی و کاهش میل به مسائل مذهبی در دانش‌آموزان خواهیم بود.

### محور دوم: اهداف

۱. تدوین اهداف آموزش اعتقادی و مسائل مذهبی به دانش‌آموزان باید با نگرشی واقع‌گرایانه صورت گیرد. داشتن نگرش آرمان‌گرایانه و در نظر نگرفتن میزان توانایی تحلیل ذهنی و درک و جذب مفاهیم و رغبت دانش‌آموزان به مسائل گوناگون مانع پذیرش مطالب از سوی دانش‌آموزان و دور شدن آنان از محتوا خواهد شد.

۲. در تدوین اهداف تربیت دینی نباید فقط به یک کتاب بسنده کرد. بلکه استفاده از ظرفیت‌های موجود در تمامی کتاب‌های درسی (فارسی، ادبیات، تعلیمات اجتماعی و...) سبب می‌شود تا آموزش غیرمستقیم و مستمر اعتقادات در افراد پدید آید. این موضوع در دوران ابتدایی، با توجه به اینکه دروس مختلف را یک معلم تدریس می‌کند، بسیار مؤثر است.

### محور سوم: محتوا

۱. در طراحی محتوای کتاب‌های دینی باید به شاخص‌های معرفت، تفکر، تعقل و عمل توجه داشت تا مطالب ارائه شده بر دانش‌آموزان تأثیر مناسب بگذارد و سبب کاهش آسیب‌های موجود (از جمله بی‌انگیزگی، سطحی‌نگری، توجه بیش از اندازه به بُعد دانش) شود. در دوران ابتدایی معلمان با مواجهه مستقیم دانش‌آموزان با پدیده‌های طبیعی و زیبایی‌های جهان آفرینش و با تأکید بر تقویت توانمندی‌های حسی و عاطفی دانش‌آموزان به ارتقای سطح معرفتی یادگیرندگان اقدام کنند و در عین حال انگیزه و رغبت لازم را جهت توجه به مطالب بیان شده و عمل به آن در یادگیری فراهم آورند.

۲. استفاده از مطالب به روز و قابل درک توسط دانش‌آموزان، پرهیز از تکرار زائد برخی از مباحث، به کار بردن مثال‌های موجود در زندگی روزمره کودکان و ترسیم درست مبانی نظری با ارائه ساده و روان آن‌ها، می‌تواند ضمن جلوگیری از حس دلزدگی و اشباع، به تقویت روحیه پرسشگری و تشویق دانش‌آموزان به مطالعه کتاب منجر گردد.

۳. ارائه محتوای مطالب به دانش‌آموز باید به گونه‌ای باشد که او خود به صورت فعال در بحث‌ها شرکت کند و با ارائه پرسش‌های احتمالی با موضوع ارتباط برقرار سازد و میزان درک خود را از محتوای مطالب افزایش دهد.

### محور چهارم: روش

۱. روش تدریس مبتنی بر سخنرانی با توجه به یک‌طرفه بودن و ایجاد نشدن ارتباط مؤثر بین مربی و متربی سبب به وجود آمدن حس تحکم در ارائه مطالب می‌شود. استفاده از روش‌های فعال مانند روش‌نمایش، روش حل مسئله و روش پرسش و پاسخ می‌تواند توجه دانش‌آموز را به مطالب جلب و درک او را نسبت به

مطالب افزایش دهد. از سوی دیگر، مطالب باید به صورت جذاب به دانش‌آموز ارائه شوند. ارائه مطالب به صورت بازی، قصه، معما، نمایش، نقاشی، جدول و... رغبت و میل دانش‌آموزان را به موضوعات افزایش می‌دهد.

۲. جذاب بودن کتاب‌های دینی از نظر محتوا و ظاهر و آشنایی معلمان با روش‌های جدید و کارآ باعث تأثیرگذاری بیشتر آموزش می‌شود. قرار دادن داستان‌ها و حکایت‌های مناسب سن کودکان، تصاویر زیبا و تمرین‌های جذاب توجه بیشتر دانش‌آموزان را به این درس جلب می‌کند.

### محور پنجم: معلم

۱. اگر چه معلمان دروس متفاوتی را تدریس می‌کنند، برای تربیت دینی دانش‌آموزان عملاً باید مروج و عامل الگوهای رفتاری واحدی باشند. دانش‌آموز در صورتی پذیرای یک موضوع خواهد بود که شاهد اعتقاد معلمان به آن باشد.

۲. مربیان تربیت دینی باید به معارف عمیق و متناسب با شبهات قابل طرح و مقتضیات زمان به سلاح دانایی و به شیوه‌های روز مجهز گردند. از طرف دیگر، لازم است فرصت بیان و نقد را برای متربی هم فراهم آورند تا سؤال و شک‌های احتمالی آنان بیان و توسط مربی تبیین شود.

پاسخ ندادن به سؤالات فراگیرندگان موجب بی‌اعتمادی نسبت به آموزش دهنده و ایجاد نگرش منفی نسبت به میزان توانایی، علم و مطالب ارائه شده توسط وی می‌شود. از دیگر سو، دانش‌آموزان به تدریس معلم بی‌انگیزه می‌شوند و آموزه‌های او را بی‌ارزش تلقی می‌کنند و در پی مخالفت با آن‌ها خواهند بود.

### پی‌نوشت

۱. مبانی نظری تحول بنیادین، ص ۲۱۵

### منابع

۱. ازدری افکن، پری‌سیمیا. «بررسی تأثیر آموزش عرفان و معنویت بر سلامت روان دانش‌آموزان»، فصلنامه اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی، سال ۵، شماره ۲، بهار ۱۳۸۹.
۲. بختیار نصر آبادی، حسن‌علی. درآمدی بر تعلیم و تربیت و مبانی آن از دیدگاه غزالی، دو فصلنامه تربیت اسلامی، ۷ سال ۲، شماره ۴، بهار و تابستان ۱۳۸۶.
۳. حاجی ده‌آبادی، محمدعلی، قواعد تربیت دینی از منظر سیره و کلام امام علی (ع)، مجموعه مقالات تربیت اخلاقی، مرکز مطالعات تربیت اسلامی، ۱۳۷۹.
۴. خسرو باقری؛ «تربیت دینی، تربیت اخلاقی»، مجموعه مقالات تربیت اخلاقی، مرکز مطالعات تربیت اسلامی، ۱۳۷۹.
۵. داوودی، محمد، تأملی در هدف تربیت اعتقادی، دو فصلنامه تربیت اسلامی، سال ۴، شماره ۹، پاییز و زمستان ۱۳۸۸.
۶. رستمی، نادیا. «بررسی رابطه وضعیت مذهبی با هوش هیجانی» فصلنامه نوآوری آموزشی، سال ۳، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۸۳.
۷. شمشیری، بابک و م. نوذری «آسیب‌های تربیت دینی کودکان مقطع پیش دبستانی» دو فصلنامه تربیت اسلامی، سال ۶، شماره ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۹۰.
۸. قائمی، علی، زمینه تربیت، انتشارات امیری، چاپ چهارم، بهار ۱۳۶۵.
۹. کشاورزی، سوسن، «شاخص‌ها و آسیب‌های تربیت دینی» فصلنامه تربیت اسلامی، شماره ۶، بهار و تابستان ۱۳۸۷.
۱۰. وزارت آموزش و پرورش، مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی جمهوری اسلامی ایران، آذرماه ۱۳۹۰.